

УДК 373.2

*Тетяна Андрющенко,
доктор педагогічних наук,
завідувач кафедри професійного розвитку педагогів
КНЗ «Черкаський обласний інститут
післядипломної освіти педагогічних
працівників Черкаської обласної ради»*

ПРІОРИТЕТНІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті визначено основні напрями модернізації у трьох площинах освітнього середовища дошкільного навчального закладу: особистісній, організаційній та предметно-просторовій. Зауважено на актуальності впровадження педагогіки партнерства. Підкреслено доцільність застосування інноваційних педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. Акцентовано на необхідності надання дошкільникам можливості вільно вибирати вид діяльності, визначати ступень участі в ній, способи її здійснення. Доведено ефективність окреслених інновацій у процесі розкриття особистісного потенціалу вихованців.

Ключові слова: дошкільний навчальний заклад, освітнє середовище, особистісна площина, організаційна площина, предметно-просторова площина освітнього середовища, напрями модернізації, педагогіка партнерства, інноваційні технології, вільний вибір діяльності.

В статье определены основные направления модернизации в трех плоскостях образовательной среды дошкольного учебного заведения: личностной, организационной и предметно-пространственной. Отмечено актуальность внедрения педагогики партнерства. Подчеркнута целесообразность использования инновационных педагогических и информационно-коммуникационных технологий. Акцентировано на необходимости предоставления дошкольникам возможности свободно выбирать вид деятельности, определять степень участия в ней, способы ее осуществления. Доказана эффективность представленных инноваций в процессе раскрытия личностного потенциала воспитанников.

Ключевые слова: дошкольное учебное заведение, образовательная среда, личностная плоскость, организационная плоскость, предметно-пространственная плоскость образовательной среды, инновационные технологии, свободный выбор деятельности.

The article defines the main directions of modernization of educational environment of preschool educational establishment. It gives author's view on the solution of the given problem in perspective of three planes of educational

environment: personal, organizational and subject-spatial. The article highlights the topicality of implementation of partnership pedagogics for maintenance of kind, psychologically comfortable atmosphere in personal plane of educational environment. It underlines advisability of creation in organizational plane of educational environment the cohesive system of information-recourse extension of educational process, use of innovative pedagogical and informative-communicative technologies for supreme reveal of pupils' personal potential. The article accentuates on the need to give preschoolers possibility to design subject-spatial plane of educational environment of the group, choose type of activity, define level of participation in it, ways of its realization.

Key words: *educational environment, preschool educational establishment, personal plane, organizational plane, directions of modernization, partnership pedagogic, innovative technologies, choice of activity.*

Входження України в європейський і світовий освітній простір вимагає реформування освіти в контексті її відповідності сучасним потребам. Ідеологією реформи, яка, за словами міністра освіти України Л. М. Гриневич «на десятиріччя визначить освітній ландшафт України», стала концепція «Нової української школи». Документом передбачається, що випускником нової школи буде цілісна особистість, усебічно розвинена, здатна до критичного мислення; патріот з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами і здатний приймати відповідальні рішення; інноватор, здатний змінювати навколишній світ, розвивати економіку, конкурувати на ринку праці, вчитися впродовж життя [7].

Основним структурним підрозділом освітнього ландшафту України є дошкілля! Це – перша освітня ланка, від якої залежить рівень освіченості і вихованості майбутнього покоління. Тому вважаємо, що актуальним науковим завданням сьогодення є окреслення основних аспектів модернізації освітнього середовища дошкільних навчальних закладів відповідно до потреб суспільства.

Достатня увага в педагогічній теорії і практиці приділяється дослідженню проблеми організації освітнього середовища в дошкільних навчальних закладах. Зміст феномена «освітнє середовище» лежить у сутнісному полі поняття «середовище». Найчастіше середовище розглядають як сукупність об'єктивних явищ, що оточують людину і взаємодіють з нею. Характеристика взаємовідносин людини та середовища знайшла відображення у концепціях Р. Бейкера, Е. Брунsvіка, К. Левіна, Д. Стоколса.

У наукових джерелах знаходимо визначення середовища відповідно до різних підходів у його дослідженні. Учені (А. Богуш, Л. Виготський, Н. Гавриш, Ю. Мануйлов та ін.) розуміють середовище як «сукупність умов, що оточують людину та взаємодіють з нею як з організмом і особистістю. Середовище може бути найближчим (родина, сім'я, родичі, друзі), далеким

(суспільний устрій), зовнішнім, внутрішнім, пасивним, активним, актуальним, розвивальним» [3, с. 12]; «...те, посеред чого перебуває суб'єкт, за допомогою чого формується його спосіб життя, що опосередковує його розвиток» [12, с. 5–7]; «...від того, в яких взаєминах із середовищем перебуває дитина, які зміни відбуваються в ній і в середовищі, залежить динаміка її розвитку, формування якісно нових психічних утворень. Ставлення дитини до середовища визначає також її активність у ньому» [5, с. 234–236].

А. Богуш виокремлює різні типи середовища: стихійно-нестимульоване, стимульоване й актуальне. На думку вченої, перебуваючи у стихійно-нестимульованому середовищі дитина відчуває його вплив опосередковано і набуває життєвого досвіду і знань спонтанним типом – у повсякденному житті. У стимульованому середовищі забезпечується організований процес навчання і розвитку дитини, який супроводжується педагогічно стимульованою взаємодією педагога і вихованців на різних вікових етапах. Створення актуального середовища стимулює максимально активну ініціативну взаємодію дитини з іншими учасниками педагогічного процесу [4, с. 155–170].

У науці визначено термінологічний ряд, який використовується в контексті поняття «середовище»: «освітнє середовище», «розвивальне середовище», «предметно-розвивальне середовище», «соціальне середовище», «навколишнє середовище», «життєве середовище» тощо.

Вітчизняними і зарубіжними вченими (Н. Гонтаровська, К. Крутій, П. Лернер) однією з найважливіших педагогічних проблем визначається проблема дослідження освітнього середовища. Освітнє середовище – це «суттєвий елемент соціуму, цілеспрямовано організована, керована, багатофункціональна, відкрита педагогічна система, у межах якої учень загальноосвітньої школи усвідомлює себе як соціально розвинену цілісність» [6, с. 13]. «Клімат» для зростання людини. Тому його культивування має стати смисловим центром інноваційних удосконалень освіти [11, с. 86]. К. Крутій критеріями характеристики освітнього середовища визначає такі: змістові (рівень і якість культурного змісту), процесуальні (стиль спілкування, рівень активності), результативні (розвивальний ефект) [10, с. 302].

Виявлено, що конкретизація компонентів освітнього середовища дошкільних навчальних закладів, які потребують модернізації та пошук шляхів вирішення зазначеної проблеми залишається периферійним аспектом досліджень.

Мета статті – окреслити структуру освітнього середовища дошкільного навчального закладу, визначити аспекти, які потребують модернізації відповідно до вимог сучасності. Схарактеризувати інновації, які доцільно впроваджувати в особистісній, організаційній та предметно-просторовій площинах освітнього середовища дошкільного навчального

закладу.

Освітнє середовище дошкільного навчального закладу визначаємо як різноаспектну, поліфункціональну систему, що знаходиться в постійному розвитку і потребує координації та модернізації. Основу освітнього середовища дошкільного навчального закладу складає комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, економічних, естетичних умов тощо. Вони сприяють збереженню здоров'я вихованців, забезпечують ефективність навчально-виховного процесу та органічне включення дітей в систему соціальних відносин. Навчання, виховання й розвиток дітей дошкільного віку мають відбуватися в атмосфері захищеності, психологічного комфорту, розширення можливостей індивідуальних освітніх потреб кожної дитини.

Освітнє середовище дошкільного навчального закладу розглядаємо у трьох площинах: особистісній, організаційній і предметно-просторовій. Особистісна площина передбачає ефективну взаємодію суб'єктів освітнього процесу. Організаційна площина спрямована на збереження здоров'я дітей, забезпечує реалізацію педагогічних умов формування життєвої компетентності дітей дошкільного віку. Предметно-просторова площина стимулює активність дітей на закріплення і застосування отриманих знань, умінь і навичок.

Дошкільна освіта, як зазначено у Базовому компоненті дошкільної освіти, «має гнучко реагувати на всі сучасні соціокультурні запити, збагачувати знання дитини необхідною якісною інформацією, допомагати їй реалізувати свій природний потенціал, орієнтуватися на загальнолюдські й національні цінності» [2, с. 4]. Відповідно до сказаного, модернізації підлягають усі складові освітнього середовища сучасного дошкільного навчального закладу. Вважаємо, що модернізація освітнього середовища дошкільного навчального закладу має базуватися на таких *принципах*:

- принцип індивідуалізації, який дає можливість урахувувати вікові та індивідуальні особливості дитини, її інтереси і потреби;
- принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що визначає особистісно зорієнтовану модель спілкування дорослих і дітей. Діти мають право на власну позицію, а дорослим необхідно враховувати це, сприяти досягненню дитячих цілей;
- принцип універсальності, що передбачає предметне оснащення освітнього середовища, яке би створювало оптимально насичений цілісний, багатофункціональний простір, що трансформується відповідно до напрямку діяльності дітей;
- принцип відкритості, що передбачає реалізацію права дитини на вибір гри, видів діяльності, засобів здійснення мети, місця і часу діяльності.

Особистісна площина охоплює простір взаємодії суб'єктів освітнього процесу, що включає в себе: урахування потреб кожної сторони; створення довірливої, доброзичливої, психологічно комфортної атмосфери в

дошкільному навчальному закладі; реалізацію педагогами функцій фасилітатора, консультанта, коуча, а батьками – забезпечення підтримки освітнього процесу.

Стверджується, що сучасні діти особливі. Вони мудрі, талановиті, проявляють ранню розвиненість, відкриті та впевнені у собі. Їм потрібна педагогіка любові, добра, розуміння, яка буде виховувати в них духовність, розширювати їхнє пізнавальне прагнення, спрямовувати на пошук свого призначення, тобто, педагогіка партнерства, яка заявлена у Концепції Нової української школи. В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між педагогом, дитиною і батьками. Педагог має бути другом, а родина – залучена до побудови освітньої траєкторії дитини.

Основні *принципи* педагогіки партнерства: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство; принципи соціального партнерства [7].

Перехід від суб'єкт-об'єктної до суб'єкт-суб'єктної взаємодії на всіх рівнях: «керівник – педагог», «педагог – педагог», «педагог – діти», «педагог – батьки», «батьки – діти» – обов'язкова умова розвитку освітнього середовища дошкільного навчального закладу. Цей тип взаємин є для сучасного освітнього процесу оптимальним, адже, з одного боку, він зберігає функцію управління за педагогом – у ДНЗ, за батьками – вдома, а з іншого – дає дитині можливість діяти самостійно. Педагогам і батькам необхідно навчитися слухати і чути дитину, поважати, розуміти її та себе, оцінювати педагогічні і життєві ситуації під різними кутами зору. Співпраця вихователя і дітей, партнерство на заняттях і у вільний час, спільний процес пізнання і відкриттів, постійне створення ситуації успіху – основні чинники самореалізації дошкільника в освітньому середовищі. Сучасних дітей треба не лише наділити знаннями, але й навчити жити в суспільстві, управляти собою, своїм життям у колективі, робити вибір і брати відповідальність за нього і свою діяльність.

Доброзичлива атмосфера спілкування між дорослими і дітьми сприяє розумінню мотивів поведінки інших людей, їхнього внутрішнього емоційного стану; виховуються емпатійні почуття дитини. Вихователям і батькам необхідно акцентувати свою діяльність на найважливіших для особистісного зростання дошкільника параметрах – світогляді дитини, її самосвідомості, переживаннях, інтересах та потребах.

Організаційна площина освітнього середовища – це простір, у якому відбувається педагогічно організований розвиток особистості, для чого створена система відповідних умов. Організаційна площина включає санітарно-гігієнічні, естетичні і методичні умови, що забезпечують життєві потреби дітей, охорону здоров'я, сприяють набуттю дітьми різних видів компетенцій, заявлених у Базовому компоненті дошкільної освіти.

Сучасній дитині необхідно вміти послідовно і доказово мислити,

міркувати, проявляти розумову активність. В організаційній площині освітнього середовища сучасного дошкільного навчального закладу набуває актуальності створення цілісної системи інформаційно-ресурсного наповнення для вирішення дітьми різнопланових освітніх завдань, проблемно-навчальних ситуацій в рамках інтеграції освітніх ліній; впровадження інноваційних педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. У зазначеному контексті заслуговують на увагу такі технології та методики:

– ЛЕГО-технології з використанням конструкторів LEGO Education. Вони забезпечують інтелектуальний, фізичний, емоційно-ціннісний та креативний розвиток дошкільників. Діти набувають здатності незалежно мислити, працювати самостійно. Вихованці вчаться планувати свою діяльність для досягнення поставленої мети, діяти двома руками під контролем зору, виконувати завдання до кінця, долаючи труднощі різного характеру, оволодіваючи прийомами виконання практичної діяльності. Навички, отримані під час занять з конструкторами LEGO Education, сприяють моральному вихованню дітей. Вихованці вчаться поважати дорослих та товаришів, ділитися матеріалами, допомагати один одному, вирішувати проблемну ситуацію спільними зусиллями.

– Нова освітня технологія «едьютейнмент», запропонована К. Крутій. Едьютейнмент поєднує в собі розважальні прийоми, методи інтерактивного й активного навчання, мотивацію до пізнання та взаємодії. Технологія ґрунтується на отриманні дитиною та педагогом задоволення від процесу навчання (первинного інтересу до предмета, явища, інформації), що сприятиме мотивації дошкільників до навчання [8, с. 2–6].

– Методика формування здоров'язбережувальної компетентності (авт. Т. Андрющенко). Її впровадження в освітній процес дошкільних навчальних закладів забезпечить підвищення в дітей інтересу до здобуття знань про здоров'я, розвиток мотивації на здоровий спосіб життя, формування знань, умінь і навичок збереження здоров'я, практичне застосування життєвих навичок, що сприяють фізичному, соціальному, психічному і духовному здоров'ю [1].

– «Лепбук» – один з перспективних методів, що сприяє розвитку уваги, пам'яті, творчої уяви, виробленню вміння порівнювати, виділяти характерні властивості предметів, узагальнювати їх за певною ознакою, отримувати задоволення від знайденого рішення. Лепбук (lapbook – книга на колінах) – інтерактивна тематична папка – саморобна паперова книга з кишеньками, дверцятами, віконцями, рухливими деталями, які дитина може діставати, перекладати, складати на свій розсуд. Це дидактичний посібник, який допомагає дітям в ігровій формі засвоїти матеріал. Структура і зміст лепбука доступні дітям дошкільного віку, він стимулює ігрову, пізнавальну, дослідницьку та творчу активність всіх вихованців. Дитина може бути активним учасником створення лепбука на будь-якому етапі.

Впровадження зазначених технологій і методик сприятиме максимальному розкриттю особистісного потенціалу дошкільника в процесі навчання, виховання і розвитку, набуттю дитиною необхідних освітніх компетенцій, формуванню у вихованців психологічної готовності до навчання у школі.

Предметно-просторова площина освітнього середовища дошкільного навчального закладу – це простір використання суб'єктами навчально-виховного процесу ресурсів освітнього середовища, що включає в себе матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу, професіоналізм педагогів, сформованість партнерських стосунків дорослих і дітей. Основними характеристиками предметно-просторової площини освітнього середовища сучасного ДНЗ мають бути: відкритість, варіативність, креативність, технологічність, культурна спрямованість.

Вихователю необхідно створити умови, що забезпечують повноцінний розвиток усіх видів діяльності дошкільника з урахуванням як віку дитини, так і її можливостей, для творчої комфортної взаємодії дітей між собою, з педагогами і батьками. Сучасним дітям має бути надана можливість самостійно моделювати предметно-просторову площину освітнього середовища групи, вільно вибирати вид діяльності, визначати ступень власної участі в ній, способи її здійснення. Педагогу важливо стимулювати пізнавальну активність, підтримуючи інтерес дітей; забезпечувати матеріалами для експериментування, іграми, іграшками, пропонуючи нові сфери діяльності; використовувати різні методи і засоби активізації діяльності, забезпечуючи творчий розвиток особистості.

Реалізації зазначеного вище сприятиме створення в групах динамічних модулів для самостійних занять дітей, а також впровадження в практику роботи дошкільних навчальних закладів міжнародної технології «Стіни, які говорять» (оригінальна назва «Talking Walls»). Її сутність у тому, що дитина, отримуючи необхідну інформацію, має право вибору планувати свою діяльність, конструктивно використовувати інформаційний ресурс. Технологія «Стіни, які говорять» є системою візуалізації знань і процесом занурення дошкільників і дорослих в освітнє середовище дошкільного навчального закладу.

«Стіни, яка говорить» може мати кілька інформаційних напрямів – на день, на тиждень, змінні експозиції тощо. Одну частину стіни можна присвятити подіям, віддаленим у часі та оформлювати заздалегідь. Ще одна частина стіни може бути названа «Перспективи зростання» для дитини, батьків, вихователів. Під перспективою зростання розуміється той обсяг інформації, яким може поділитися будь-який учасник освітнього процесу. Наступна частина «Стіни, яка говорить» заповнюється в той день, коли відбувається та чи інша освітня подія, наприклад: після проведеного заняття там з'являються завдання на закріплення: розмальовки, цікаві пазли, книги, енциклопедії, мнемотаблиці, картки-схеми тощо. Частиною сенсорної стіни в

груповій кімнаті можна зробити збірною. Інформаційне поле може бути як класичним, так і образно-асоціативним [9].

Організована таким чином діяльність дошкільників, сприятиме формуванню в дошкільників розуміння образу результату, усвідомлення мети та вміння формулювати цілі, свідомо вибирати способи їх досягнення. Лише у різних видах активності дитина має можливість переходити з репродуктивного рівня на творчий.

Реалізація в освітньому середовищі сучасного дошкільного навчального закладу педагогіки партнерства, впровадження інноваційних педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій, забезпечення вихованцям можливості вільно вибирати вид діяльності, визначати ступень участі в ній, способи її здійснення сприяє максимальному розкриттю особистісного потенціалу дітей дошкільного віку. Зазначене проектує можливість виховання майбутнього випускника Нової української школи з очікуваними державою рисами: цілісна особистість, патріот, інноватор.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження полягають у розробці критеріїв оцінки освітнього середовища сучасного дошкільного навчального закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко Т. К. Формування у дошкільників здоров'я-збережувальної компетентності (старший дошкільний вік): методичний посібник // Т. К. Андрущенко. – Тернопіль : Мандрівець, 2016. – 120 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2012. – Спецвипуск. – С. 1–29.
3. Богущ А. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Підручник для ВНЗ / А. М. Богущ, Н. В. Гавриш – К. :Видавничий Дім «Слово», 2010. – 408 с.
4. Богущ А. М. Компетентнісний підхід до мовленнєвого розвитку дошкільників / А. М. Богущ // Педагогічна наука в Україні: до 15-річчя АПН України / АПН України. – К., 2007. – Т. 2 : Дидактика, методика, інформаційні технології. – К., 2007. – С. 155–170.
5. Выготский Л. С. Собрание починений. – В 6-ти томах. Детская психология / Л. С. Выготский – М. : Просвещение – 1984. – Т. 4. – С. 234–236.
6. Гонтаровська Н. Б. Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра : дис. ... док. пед. наук : 13.00.07 / Гонтаровська Наталія Борисівна. – К., 2012. – 475 с.
7. Концепція Нової української школи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczija.html> – Назва з екрана.
8. Крутій К. Едьютейнмент: навчання як розвага / К. Крутій // Дошкільне виховання. – 2017. – № 1. – С. 2–6.

9. Крутій К. Технологія «Стіни, які говорять», або своєчасне перетворення освітнього простору дошкільного навчального закладу / К. Крутій. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrdeti.com/>
10. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу: [монографія] : у 2-х ч. / К. Крутій. – К. : Освіта – 2009 – Ч. 1. – 302 с.
11. Лернер П. С. Проектирование образовательной среды по формированию профорієнтаційно значимых компетентностей учащихся / П. С. Лернер // Школьные технологии. – 2007. – № 5. – С. 86–92.
12. Мануйлов Ю. С. Концептуальные основы средового подхода в воспитании. / Ю. С. Мануйлов // Вестник Костромского государственного университета им. Н. А. Некрасова. Серия: «Педагогика. Психология. Социальная работа. Ювенология. Социокенетика». – 2008. – Т. 14. – № 1. – С. 5–7.

УДК 364.4 – 056

Балдинюк Олена,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
УДПУ імені Павла Тичини

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ: ДОКУМЕНТОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено історію виникнення поняття «інвалід» та його зміни залежно від культурних традицій і соціальних умов. Охарактеризовано основні нормативно-правові акти, спрямовані на забезпечення реалізації прав людей з особливими потребами в Україні. Здійснено аналіз актуальних проблем соціального захисту дітей-інвалідів в Україні та проаналізовано їх причини: складні економічні умови, погіршення екологічної ситуації, погіршення якості продуктів харчування, зростання стресових ситуацій у повсякденному житті, недосконалість існуючої системи медичного та соціального забезпечення.

Ключові слова: діти, інвалідність, діти з особливими потребами, соціальна політика, соціальний захист, інклюзивна освіта, права дітей з особливими потребами, актуальні проблеми, шляхи подолання.

В статье исследована история возникновения понятия «инвалид» и его изменения в зависимости от культурных традиций и социальных условий. Охарактеризованы основные нормативно-правовые акты, направленные на обеспечение реализации прав людей с особыми потребностями в Украине. Осуществлен анализ актуальных проблем социальной защиты детей-инвалидов в Украине и проанализировано их причины: сложные экономические условия, ухудшение экологической ситуации, ухудшение качества продуктов питания, рост стрессовых ситуаций в повседневной жизни, несовершенство существующей системы медицинского и социального обеспечения.

Ключевые слова: дети, инвалидность, дети с особыми потребностями, социальная политика, социальная защита, инклюзивное образование, права детей с особыми потребностями, актуальные проблемы, пути решения.

The article investigates the history of the concept of «disabled person» and its changes depending on cultural traditions and social conditions. The main normative legal acts aimed at ensuring the realization of the rights of people with special needs in Ukraine are characterized. The analysis of the actual problems of social protection of children with disabilities in Ukraine has been made and their causes are analyzed: difficult economic conditions, deterioration of the